

MUSIQA MADANIYATIDA DIRIJYORLIKNING O'RNINI VA AHAMIYATI

Ibragimova Zilola Alisherovna

R. Glier nomidagi Respublika Ixtisoslashtirilgan Musiqa Maktabi

Xor – dirijorligi bo'limi yetakchi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8020343>

Annotatsiya: Mazkur maqolada dirijyorlikning musiqa san'ati, madaniyatida nechog'lik muhim ahamiyat kasb etishi haqida fikr-mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, dirijyorning ijodiy faoliyat jarayoni haqida ham batafsil ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: dirijyor, musiqa madaniyati, san'at, partitura, musiqiy qobiliyat, ko'nikma, no'ta. Kirish.

Xalq ma'naviyatini yuksaltirish - davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Ma'naviyat esa uzluksiz, harakatdagi jarayon. Musiqaga aloqador boyliklar ma'naviy boylikni tashkil etadi. Musiqasiz hayot nursiz, jilosiz, mantiqsiz va zerikarli bo'lib qolardi. Musiqa deganda badiiy ijodni tushunamiz, har bir san'at asari o'z janr xususiyatlariga ko'ra, hayot manzarasini ifodalaydi. Olam hodisalarini yorqin obraz orqali yoki tasvirini musiqa orqali ifodalashga erishadi. U (musiqa) insonning ma'naviy kamolotida faol ishtirok etadi, go'zallik, did haqidagi tasavvurlarining shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Necha ming yillardan beri insoniyat musiqaga, uning go'zal ohanglariga maftun bo'lib keladi, ustoz-shogird an'analari orqali ijrochilik mahoratlarini egallash borasida izlanishlar olib boradi. Bunda musiqiy meros asarlarining uslublarini ma'naviy tarbiya vositasi sifatida o'rgatish katta ahamiyat kasb etadi.

Munozara.

Musiqa san'ati ichida eng yoshi va kam o'rganilgani dirijorlik san'ati hisoblanadi. Dirijorlik (frans. diriger - yo'naltirish, boshqarish, rahbarlik qilish) — musiqa ijrochiligi san'atining murakkab turi hisoblanadi. Musiqa asarini ijroga tayyorlash jarayonida bevosita tinglovchi — tomoshabinlar oldida ijrochilar (orkestr, xor, ansambl, opera, balet jamoalari va b.)ga raqbarlik qiladi. Dirijyor jamoaviy musiqa ijrosining uyg'unligi, badiiy va texnik mukammalligini ta'minlaydi. Dirijorlik amaliyoti uning nazariyasini ancha ortda qoldirdi. Biroq aynan nazariyaga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, dirijorlikka o'rgatish ishida unga ehtiyoj katta. Dirijorlik sohasida ta'lim berish uchun nazariy negiz yaratishga doir izlanishlar tinimsiz davom etayapti, biroq shu paytgacha, hatto eng fundamental tushunchalarning umum qabul qilingan va barcha uchun tushunarli bo'lgan ta'riflari yo'q. Terminologiyani ta'riflashda ham turli, ba'zan bir-biriga zid fikrlar mavjud. Ba'zilar dirijorlik - bu san'at emas, unga o'qitishning hojati yo'q, shunchaki orkestr yoki xor oldida turib, taktga solish yoki metronomlashi kifoya, ya'ni ijro etilayotgan asar taktining alohida qismlarini qo'l bilan ko'rsatsa bas va dirijorning vazifasi shu bilan tugaydi, deb hisoblaydilar. Boshqalar esa, dirijorlik — faqat ichki histuyg'ularga asoslanadi, bu qandaydir sehrgarlik va bunga alohida qobiliyatli insonlar qodir, shu sababli dirijorlikka o'rganib bo'lmaydi, deb hisoblaydilar. Har ikkala fikr va unga o'xshash mulohazalarning xato ekanligini isbotlab o'tirish shart emas. Dirijorlik san'atiga bu kabi qarashlarni rad qiluvchi misollar hayotimizda ko'plab uchraydi.

Dirijorlik — bu qo'shiq aytish, royal, skripka yoki boshqa cholg'uni chalish kabi ijrochilik san'atidir. Shu bilan birga dirijorlik ijrochilik san'atining boshqa turlaridan jiddiy farq qiladi: agar musiqachilar jonsiz jismda musiqa ijro etsalar va ularning ijrolari cholg'uning sifati ham da o'zlarining mahoratlariga bog'liq bo'lsa, dirijor ko'plab bir-biridan farq qiluvchi insonlar

bilan ishlaydi. U o'z oldida turgan xor yoki orkestr a'zolarini bir jam oada to'plab, ularni shunday birlashtirishi kerakki, bu jamoa uning boshqaruvida xuddi yaxshi sozlangan musiqa cholg'usidek yangrashi lozim. Aytish joizki, dirijorga o'z san'ati haqida yozishdan ko'ra, dirijorlik qilish osonroq: dirijorlik faoliyatining ko'zga ko'rinuvchi qismini umuman ta'riflash qiyin. Zero, u yoki bu qo'l harakatini musiqasiz, so'zlar bilan tavsiflagandan ko'ra, uni musiqa fonida ko'rsatib bergan osonroq. Shu bois, dirijor ishining o'ziga xosligi, orkestr yoki xor rahbari sifatida uning zimmasiga yuklatilgan vazifaning naqadar murakkabligini hisobga olgan holda aytish mumkinki, bo'lajak dirijor ushbu murakkab va mas'uliyatli ishda muvaffaqiyat qozonish imkonini beruvchi masxusus qobiliyatga, katta masxusiqiy-nazariy va amaliy tayyorgarlikka ega bo'lishi shart.

Dirijyor musiqa madaniyatida judda katta ahamiyatga ega inson hisoblanadi. Dirijyor sozandalar masxusiqiy asarni uyg'unlikda ijro etishlari, ular asarni birga boshlab, birga tugatishlari, o'z cholg'ularini bir maromida chalishlari, pauzalarni vaqtida ushlab, bir maromda kuy boshlashlarini ta'minlaydi. Dirijyor sozandalar ijrosini yagona ritm va tempga moslashtirishni, ularni ijroga yunaltirish uchun belgi berishi lozim. Dirijyor 100 dan ortiq musiqachilar faoliyatining asosiy muvofiqlashtiruvchisidir. Uning roli qisman rejissyor rolga o'xshab ketadi. Rejissyor-teatrda sahna asarining badiiy rahbari, spektaklni tayyorlash borasidagi barcha ishlarning boshini birlashtirib turadi. Dirijyorning ham bevosita orkestrining rejissyori deya qarash mumkin.

Ajoyib dirijyor A.M.Pazovskiyning «Dirijyor qaydlari» kitobidan Arturo Toskanini haqidagi kuyidagi mulohazalarini keltirishimiz mumkin: «Shaxsan mening fikrimcha, Arturo Toskanini zamonamiz dirijyorlik san'atining eng yuksak cho'qqisiga erishgan insondir. Uning daholigi, ulkan iroda kuchi, omantic insonga xos individuallik va xissiyotchanligi, muallif matnini yorqin va o'ziga xos tarzda o'qiy bilishi, o'zining artistlik qobiliyatini kompozitor shaxsiyati va musiqasi bilan uyg'unlashtira olishi, bu musiqaning obrazlilikini yanada chuqurlashtirib, uning shaklini kamol toptirishdan iboratdir». Shu bois dirijyorning o'zi avvalo masxusiqiy asarning g'oya va mohiyatini chuqur anglashi, shundan so'nggina uni orkestrga yetkazib, musiqachilar uning maqsadlarini amalga oshirishlariga erishishi lozim. Dirijyor partiturasidagi jonsiz nota belgilariga hayot ato etishi lozim. Bunda u musiqani to'g'ri talqin etishi zarur.

Albatta, har qanday eng mahoratli, yuksak iqtidor sohibi bo'lgan dirijyor ham yomon musiqani yaxshi qilolmaydi. Biroq masxusiqiy asarning noyob tomonlarini ochib berishi, yoki muallif g'oyasini buzib ko'rsatgan holda, bunday xususiyatlarni yashirish-faqat dirijyorga bog'liq. Albatta, dirijyorlik tajribasini amaliy faoliyatsiz to'plab bo'lmaydi. Biroq, bu faoliyatdan oldin ya'ni boshlovchi dirijyor orkestr yoki xor qarshisida turish huquqini qo'lga kiritguncha qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'p. Buning uchun endi faoliyat boshlayotgan dirijyor alohida qobiliyatga ega bo'lishi kerak, bu o'ta muhimdir. Bunda tashqari u yaxshi musiqachi bo'lishi, ya'ni masxusiqiy madaniyat va bilimga ega bo'lishi kerak. Dirijyorda tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, intizomlilik, tashkilotchilik iste'dodi uyg'unlashgan bo'lib, shu bilan birga jamoaga nisbatan xushmuomalalik, osoyishtalik va chuqur his eta bilish quvvati namoyon bo'lishi kerak. Orkestr yoki xor bilan yaxshi ishlash uchun dirijyor ziyrak va oqil pedagog-tarbiyachi bo'lishi lozim.

Rus kompozitori Pyotr Chaykovskiyning ajoyib dirijyor Artur Nikish haqida quyidagi so'zlarini keltirish joiz: «Uning dirijyorligi,-deb yozadi P.I.Chaykovskiy,-Gans Fon Byulovning ta'sirchan va o'ziga xos usuliga mutlaqo o'xshamaydi, Fon Byulov qanchalik harakatchan,

notinch va ko'zga tashlanuvchi harakatlari ta'sirchan bo'lsa, janob Nikish shunchalik xotirjam va nafis, ortiqcha harakatlardan xolidir. Shu bilan birga janob Nikish xayratlanarli darajada kuchli, hukmronlik tuyg'usiga to'liq va o'ta irodalidir».

Zamonaviy dirijyorlik tili-yuz ifodasi va qo'l harakati tili sifatida insonning ko'p asrlik tajribasi bilan sinalgan muloqot vositasidan foydalanib shakllangan. Qo'l harakati va o'z ifodasi tili hammaga tushunarli, serma'no va boydir. U darhol qaytariluvchi emotsional javobga sabab bo'ladi. Ijro etilayotgan musiqaning obrazli-emotsional mohiyatiga qarab, u yoki bu harakat tanlanadi. Turli dirijyorlarda qo'l harakatlari va yuz ifodasining nisbiyligi turlicha. Mimika-dirijyorning obrazli fikrlashi naqadar yorokin va aniqligi namoyon etuvchi omildir. U ma'nodor qo'l harakatlarining doimiy hamrohidir. Zero, qo'l harakatiga hamroq bo'lgan nigox uni ruxlantiribgina qolmay uning ta'sirini kuchaytirib birinchi navbatda bu harakat mo'ljallanganligini ham bildiradi. Agar yuz ifodasiz bo'lsa, xatto eng aniq va nozik qo'l harakati ham kerakli badiiy ta'sirga ega bo'la olmaydi. Yaxshi dirijyor bo'lib yetishish uchun ko'p narsani bilishi kerak, avvalo, haqiqiy musiqasi bo'lishi kerak. Taniqli dirijyor Oskar Frid aytganidek, «Eng nozik musiqiy tasavvurlarni ildashga qodir yurak bilan tug'ilish kerak, ana shu tasavvurlarni g'oyalarga aylantirishga qodir aqlni tarbiyalash zarur, bu g'oyalarni orkestrga yetkazish uchun esa kuchli qo'lga ega bo'lish lozim».

References:

1. Ergash Toshmatov. "Dirijyorlik" Madaniyat va san'at oliy o'quv yurtlari uchun darslik, Toshkent 2006.
2. И.Муссин "О воспитании дирижёра" Ленинград. 1987
3. Е.Коннова "Дирижирование" Т. 2003
4. B. Atayev, "Dirijyorlik" Toshkent 2003.
5. B. Azimov "O'zbekiston dirijyorlari" Toshkent 2001.
6. B. Azimov "Dirijyorlik amaliyoti" Toshkent 2010.